

Гей, не спиться...

Володимир Винниченко

А весна, ой, підсувалася! От-от уже зовсім близько десь дихала. Та так часом дихала, що аж піч трусилася від її подихів. А одної ночі зняла таке ревище, такий гуркіт, наче цілий гурт волів, котів та свиней над головами близні по даху гасав. Ревло, нявчало, вищало. Аж Любка прокидалася й злякано питала:

- Що воно, Вашку?
- Нічого. Спи. То буря надворі.

Дійсно, буря тої ночі була скажена. Коли близня вранці вибігла надвір, вона аж заверещала від радості: ввесь дах на флігелі був зірваний і задертий догори, як спідниця від вітру. Бантини оголилися, немов ребра в кістяка, і на них виразно було видно горобині гнізда.

От тепер можна було дерти їх!

- Гайда на кришу, Любко!
- І-і-і!!! — заверещала від захвату Любка і вихором метнулася до повіток. На дах повіток вилізти — це все одно, що на піч. А з повіток і на флігель.

Дах на флігелі був некрутий, і лазити на нього й раніше було не важко і не страшно. Та раніше він, проклятий, раз у раз страшенно гуркотів од найменшого дотику. А на цей гуркіт зараз же вибігала паршива орендаторка і гвалтувала так, неначе близня її різала. А тато після того скидав ремінь із штанів.

Тепер же все залізо задерлося к чорту й задубіло, немов поли замерзлої мокрої кожушини. Можна було ходити просто по горіщі й діставати руками до гнізд.

Та всі гнізда порожнісінькі були. Тільки в одному лежало рябесеньке яєчко з того літа, легеньке, з дірочкою. (Самі горобці, мабуть, і випили його).

Івашко, вхопившись за край бляхи, визирнув на вулицю. Гей, ліхтар лежить, повалений бурею. А в приставші дві віконниці зовсім одірвано.

Раптом Любка закричала:

- Ой, Вашку, глянь!

І показала вниз, під самий флігель, рукою. Івашко перехилився і аж язиком зацмокав: бідний — бідний Лейба, — геть-чисто знесло дах з його підвалу. Аж сіно крізь оголені дошки внизу видно. І приступки до підвалу, і навіть табуретку, що на ній Лейба сидить при дверях, коли покупців немає.

Та вмить Івашко занепокоївся і почав пильно водити головою то туди, то сюди, щось розшукуючи очима.

- Любко! А де ж його шкатулочка?

У Лейби над дверима була поличка, а на тій поличці раз у раз лежала старенька бляшана коробочка з грошима. Коробочка замикалася на ключик, а ключик був завжди зав'язаний у кінчик червоної хустки. От коли треба було покласти чи вийняти гроші з коробочки, Лейба вийняв хустку з кишені, розв'язував вузлик і визволяв

ключик. А потім помаленьку знімав із полички коробочку, відмикав її ключиком і клав або брав із неї гроші. А тоді знову коробочку замикав, обережненько засував її на полицю, а ключик зав'язував у хустку. І грошей-грошей раз у раз було в тій коробочці!

Тепер її не видно було на поличці, тієї коробочки. А повинно б було бути видно, як дах здерто. Чи не взяв на цей раз Лейба її з собою?

І вмить Івашко сильно вхопив Любку за руку і мовчки показав головою в бік од підвалу.

- Он вона! Під хвинарем! Бачиш?

І, не давши Любці навіть роздивитися як слід, прожогом кинувся злізати з горища.

- Швидше, Любко, бо хтось візьме!

Ніколи близня так швидко, як тепер, не злізала з даху, навіть як сам орендатор із палицею вибігав на гуркіт. Ніколи, навіть на пожежу, так не вилітала з воріт.

Ні, ніхто не взяв. Коробочка лежала під ліхтарем, щільно боком пригорнувшись до нього, до свого товариша в однаковій біді.

Івашко спочатку озирнувся на всі боки, потім присів коло шкатулочки і швиденько одною рукою запхнув її під полу свого пальтечка, другою згори зараз же міцно притиснув її до свого тіла. А Любка тим часом хижо озиралась на всі боки, стережучи й уся тремтячи.

Після того Івашко підвівся й, закриваючи засуненими в рукава руками горб од коробочки, помалу, повільно рушив із того місця. Любка була кинулась бігти, але Івашко зразу ж зупинив її:

- Не біжи! А то як побачать, що біжимо звідси, так одразу догадаються потім, що то ми взяли. Іди собі тихенько.

Легко було сказати "іди собі тихенько", коли зсередини щось тебе трусило, рвало й несло, як отою нічною бурею. Та й сам Івашко аж посірів увесь, а очі йому стали маленькі, гострі, чудні.

Тільки в повітці, коли добре заціпнулися зсередини, Івашкові очі трохи побільшилися і забігали так само, як раз у раз. Вийнявши коробочку з-під пальта, Івашко легенько струсив її. Густо й глухо брязнули гроші.

- Повно, Івашку? Повно? Ану, дай я! Ану, дай!

І Любка вхопилася обома руками за шкатулку й разом з Івашком струсила. Знову солодко й густо брязнуло всередині.

- Не дуже повно... — хрипко сказав Івашко.

- А давай подивимось!

- Еге, подивишся, як вона замкнена.

- А розбить!

Івашко покрутив головою: шкода розбивать.

Але в цю мить недалеко від повітки зачувся крик:

- Івашку!.. Любко!

Івашко й Любка на мент перелякано заклакли: ой, прийде мама сюди! Потім зашамоталися по повітці, шукаючи, де б сховати коробочку. І тут недобре, і там

небезпечно.

- Івашку-у-у! Любко-о! Та де вони, шибеники, подівалися? До школи!

Івашко похапцем засунув коробочку під свої дошки, на самий спід. Дощок ніхто не чіпатиме.

- Ходім! Після школи.

Але сьогодні школа не школою була, а чистим катуванням: ой, хтось знайде шкатулку, ой, хтось знайде шкатулку!

А потім і другі думки: а скільки ж то в ній грошей? А стане на голубник чи не стане?

Любка гаряче вірила, що там на три голубники буде. Така ж бо важка вона, та люба коробочка!

- Бідний Лейба! — раптом зітхнула вона. — Не буде вже перевертат у пальцях копійок.

(Лейба мав звичку перед тим, як дати кому-небудь гроші, срібні чи мідні, швиденько та якимось дуже ловко перевертати монети між пальцями обох рук, неначе перевіряючи, чи не позлипалося кілька їх в одну. Нізащо не дасть навіть копійки, гарненько не покрутивши її).

Але Івашко на зітхання Любки раптом чогось дуже розсердився.

- А хай не кидає грошей напризволяще! От іще! Ми знайшли на вулиці! Яке нам діло!

- Та ну да! Лежала собі на вулиці, а ми знайшли. Значить, вона — наша.

- А чого ж ти кажеш: "Бідний Лейба"?

Любка зніяковіла: справді, якщо Лейба бідний, то коробочка — не їхня і її треба йому віддати. А з якої ж речі її віддавати, коли вона лежала на вулиці під ліхтарем і вони знайшли її? От іще!

А тут іще, як на те, коли бігли зі школи додому, зустрівся їм коло самих воріт Йоська. Він стояв лицем до паркану і помалу-помалу, наче в задумі, водив пальцем по дошці. Близні стало якимось тісно від того, що там стояв Йоська. Гукнути на нього? Так не хотілося чогось. А пробігти, не сказавши нічого Йосьці, товаришеві своєму, якимось соромно було. Ну, і мусив Івашко підійти ближче.

- А чого стоїш так, Йоську? Набили?

(Лейба сам ніколи не бив Йоськи, Лейба й блохи десь убити не міг. А як Йоська чимсь проштрафлювався, то бив його дядько, мамин брат).

Йоська навіть не озирнувся, а так само совав пальцем по дошці згори вниз і знизу вгору.

Івашко збоку зазирнув йому в лице. По щоках Йосьці бігли рясні, швидкі сльози, як краплі дощу по шибці.

Йоська взагалі був собі плохенький хлопець, з величезними, пукатими, як цибулини, очима. А як лихо йому якимось, так і зовсім притихав. Коли б не близня, так із його всякий шмаркач знущався б.

- Та що таке, Йоську? Чого плачеш? Набив дядько?

Йоська покрутив головою. Була субота, і вдягнений він був у празникове.

Значить, вдома на нього ніхто не був сердитий, бо тоді б ходив у буденній одежі.

Та близня вже знала, чого плакав Йоська. Знала, чого він стояв тут і не йшов до хати. Бо там, мабуть, було таке, що не всидіти. Де ж пак: пропала вся шкатулка з грошима!

- Ну, Любко, ходім, ходім! А то мама лятимуться.

Та так і не допитавшись, чого плакав Йоська, близня швиденько побігла в ворота. А від воріт, озирнувшись, злодійкувато прошмигнула в повітку. Коробочка лежала під дошками так само, як поклав її Івашко. Тепер тільки треба було її розбити й подивитися, скільки ж то грошей знайшли вони.

Але Івашко навіть не витяг коробочки з-під дощок. Чогось сердитий був і два вихорці його стирчали з-під одсуненої на потилицю шапки загонисто, як розп'яті хвостики півників. Він хмуρο водив очима по повітці й не дивився на Любку.

А Любка теж чогось не хапалася розбивати шкатулку. І сині очі її під розчухраною кучмою були неначе чимсь ізлякані.

Вмить Івашко сердито підбив передком чобота цурупалок і бовкнув:

- Так ми ж знайшли коробочку!

- А ну да! — зараз же гаряче підхопила Любка.

- Коли б ми не знайшли, так хтось інший усе одно знайшов би.

- А ну да!

Але шкатулки з-під дощок, проте, не витягали. Івашко так само нишпорив похмурим поглядом по повітці, а Любка злякано щось слухала в собі широкими очима.

Раптом Івашко вдарив ногою ще один цурупалок й сердито зиркнув на Любку.

- А знаєш що? Давай підемо до Лейби та скажемо: "А що дасте, як знайдемо вам шкатулку? Дасте половину з того, що там є? Як дасте, так будем шукать". Як согласиться, то оддамо. Ну його к чорту. Га?

- Ой, ну да! — чогось аж зрадівши, весело скрикнула Любка і навіть схопилася бігти. — Гайда! Швидше!

- Ні, стривай. От уже й "гайда". А звідки ми знаємо, що пропала шкатулка? Треба наперед у Йоськи розпитать. Немов ми нічого не знаємо.

- Ну, так гайда до Йоськи!

І дивна річ: у Любки очі вже не були злякані й задуму з них, як муху з столу, щось здмухнуло.

Йоська все так само стояв біля паркану. Тільки сльози вже не котилися по лиці і пальцем він не совав по дошці. Щоки мокро блищали брудними патьоками, а очі-цибулини були червоні й сумні-сумні. І тепер він одразу сказав, чого плакав. Пропала коробочка з грішми. Буря вночі здерла дах з підвалу й викинула з полиці коробочку на вулицю. А хтось підняв її. Скільки там грошей було, Йоська не знав. Але тато й мама дуже журяться. Хотів тато купити Йосьці нові черевики, та тепер не купить уже.

І знову карі пукаті очі стали скляні, блискучі, а з них на довгі чорні вії викотилося дві буйні сльози.

Івашко шарпнув Любку:

- Ну, ходім!

І обоє побігли знову в двір, нічого більше не сказавши Йосьці.

Лейбина квартира була поруч квартири близні і точнісінько така сама, як їхня: спершу кухня з піччю, а далі кімната. Тільки меблі трошки інші були, а надто багато свічок було у блискучих підсвічниках. Близня їх добре знала, бо її завсігди кликали гасити їх.

На щастя, Лайба був дома сам. Ні Хаї, ні дядька не було. Але маленькі добрі очиці Лейби в рудих, аж білих, віях, були сьогодні не такі лагідні та тихі, як раз у раз, — сумні-сумні, як у Йоськи. Одначе близню він прийняв привітно, як і завжди. Навіть посміхнувся у свою кучеряву-кучеряву руду бороду і сказав:

- А свічки ще рано гасить.

- Ні, ми не свічки гасить, — бадьоренько відповів Івашко, а сам аж слину ковтнув, бо серце колотилося. — Ми за шкатулку спитать. Пропала шкатулка?

- Пропала, — сумно хитнув головою Лейба.

Любка спустила очі додолу, а Івашко, навпаки, скинув їх на Лейбу й ще бадьоріше сказав:

- А що дасте, як знайдемо?

Любка швидко підвела голову: оттако, умовились же, щоб так не казати, а він ляпнув. А Івашко й сам не знав, як воно так вийшло. Та вже пропало.

Лейба, одначе, покрутив головою:

- Е, взе не знайдете, діточки. Взе знайшли її другі.

(Лейба замість "ж" раз-у-раз казав "з". Все інше добре вимовляв, а "ж" не міг).

- Ну, а якби той, хто знайшов би, приніс її вам, дали б йому половину грошей? Чи скільки?

Тут Лейба вже трошки уважніше подивився на близню: є, щось вони, мабуть, знали, ці маленькі милі гої. Е, може, ще не зовсім пропали гроші. Може, знайшлася така хороша людина та підіслала дітей, щоб спитатися.

Лейба аж почав неспокійно перебирати пальцями кучеряву бороду: і шкода половини грошей, і страшно, що й половини не буде.

- А ви знаєте того, хто знайшов?

- Та... та... А дасте чи ні?

- Ну, нехай узе дам. Нехай узе несе.

- А половину чи скільки?

- Ну, нехай узе й половину. Хай буде хоч половина дома. Спасибі й за половину. Спасибі, що є ще чесні люди, ой, Бозе наш, Бозе наш!

- Так ви нікуди не йдїть, шкатулка тут зараз буде!

І Івашко, шарпнувши Любку за руку, вихором вилетів із хати. За ним Любка, маючи кучмою, як булане жеребеня гривною.

І так само через кілька хвилин улетіли в хату. Івашко вийняв з-під поли коробочку й поставив її на стіл перед Лейбою, захекавшись і від бігу, і від хвилювання. А вихорці

гордо топірчилились над пукатим чолом.

- Одмикайте й щитайте!

Лейба радісно й швиденько вив'язав із вузлика ключик і відімкнув коробочку. Грошей там було, грошей! Любка аж почервоніла вся, аж по вуха залилася радістю.

Але рахування пішло вже не так блискавично. Лейба кожен раз із п'ять перевертав у пальцях, поки відкладав її до купки. Близня ніколи стільки не робила задач на складання, як цей раз.

Та таки склали все з Лейбою до гроша. Вийшло всього чотири рублі двадцять дві копійки. Тоді зробили ще одну задачу на діління, і вийшло на близню два рублі одинадцять копійок. Лейба ще раз перем'яв усі монетки на двісті одинадцять копійок, і близня знову вилетіла з хати.

Та знову в повітку, до китайців. Правда, на голубник не вийшло, але разом із іншими стало сім карбованців і дев'яносто копійок! Коли б не гривун, так уже б можна було весь голубник купувати. Та от, цей гривун! А без гривуна ніяк же не можна було. Сказано: гривун, так мусить бути гривун.

Та раптом Івашко заклопотано почухався.

- Ех, а Лейба всім розкаже, що ми шкатулку знайшли та маємо гроші.

- А попрохати Лейбу, щоб нікому не казав? Га?

- Ану, гайда до нього!

На щастя, Лейба був ще й досі сам. Йоська все плакав собі під парканом, не знаючи ще, що тато таки купить йому черевики. Лейба, молодчина, згодився мовчати, бо й йому це було до речі: він тепер міг сказати своїм, що сам знайшов коробочку і що всі гроші цілі. Нехай їм буде повна радість.

Близня ще раз вилетіла від Лейби: і в неї була повна радість. Тепер голубник уже буде! О, тепер буде!!

1 Хвинар (перекручене з рос.) — ліхтар.